

УДК 37.012

Гук Л. І., Барабаш О. В.

ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПИТАННЯ РЕФОРМУВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ПРОГРАМ У КАНАДСЬКИХ ШКОЛАХ ХІХ ст.

А Розглядається процес реформування навчальних програм у 40–70-х роках ХІХ століття на території Верхньої Канади. Проаналізовані навчальні програми та підручники, що використовувались в освітньому процесі до 40-х років ХІХ століття та охарактеризовано реформи, що сприяли процесу уніфікації навчальних матеріалів.

Ключові слова: Канада; навчальна програма; навчальні матеріали; система державної освіти

Актуальність проблеми. Зміст освіти для всіх типів навчальних закладів відображений у навчальних планах, програмах, підручниках і навчальних посібниках. Система шкільної освіти будь-якої з країн світу значно залежить від навчальних матеріалів, на яких побудований освітній процес. Зміст, що закладений у підручниках, формує й спрямовує майбутнє покоління нації, виховує її громадян. Дослідження питання реформування навчальних підручників на території Канади у 40–70-х років ХІХ століття викликає особливий інтерес, оскільки саме в цей час зароджувалась канадська нація, а країна знаходилась на стадії державотворення. Територія Верхньої Канади (сучасна провінція Онтаріо) на середину ХІХ століття була однією із найбільш розвинених провінцій країни того часу, у провінції вже існували соціальні інфраструктури, були освоєні землі, прокладені дороги. Саме в означений період активно розвивалась система освіти провінції.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Деякі аспекти проблеми вивчення ретроспективи розвитку системи освіти Канади висвітлено у роботах З. Магдач [3] (історія розвитку управління системою шкільної освіти), Н. Муқан [4] (професійний розвиток канадських педагогів), Л. Карпинської [2] (історія розвитку системи професійної освіти) та інших вітчизняних науковців. Питання реформування навчальних програм у Канаді досліджувались у працях Е. Прентіс, С. Х'юстон [9], В. Парвін [11], Н. Бервоша [6], Дж. Олтхауза [5] та інших дослідників. Однак комплексного дослідження змістового компонента навчальних програм та їхнього реформування на території Канади впродовж 40–70-х років ХІХ століття здійснено не було.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Враховуючи те, що підручник є не лише одним із засобів навчання, а важливим чинником удосконалення освіти й формування особистості, реформування навчальних програм і створення та видання підручників цього періоду заслуговує на увагу та детальне вивчення.

Мета статті – дослідити особливості оновлення змісту навчальних програм і навчальних матеріалів, що використовувались на території Верхньої Канади впродовж 1840–1870-х років. Відповідно до мети нами були поставлені такі завдання: дослідити змістове наповнення освітнього процесу на початку ХІХ століття, з'ясувати походження навчальних матеріалів, що використовувались у навчальному процесі впродовж досліджуваного періоду, та розглянути їх основні особливості.

Викладення основного матеріалу. На початку ХІХ століття на території Верхньої Канади основні кошти за функціонування загальних шкіл сплачувались батьками, учні яких відвідували школи, а навчальні заклади відкривались і закривались за бажанням батьків. Тому в основному батьки вирішували, хто буде навчати їхніх дітей, а також обирали навчальну програму, яку, на їхню думку, повинні вивчати діти [7]. За таких умов не могло існувати ані навчальної програми на рівні провінції, ані уніфікованих підручників, згідно з якими відбувалося навчання. Переважно діти приносили до школи книжку, яку вони могли знайти. Це, як правило, була книга, якою вже користувався хтось із сім'ї.

Відомо, що на початку ХІХ століття у школах району Норфок на території сучасної провінції Онтаріо викладалось лише п'ять предметів (читання, письмо, арифметика, граMATика та елементарна географія), а в освітньому процесі використовувалось 23 різних підручники [11]. Дослідни-

ки історико-компаративістської проблематики системи шкільної освіти Канади вважають, що ця тенденція була характерною для всієї Канади в цілому. Використання в освітньому процесі одночасно різних книг становило не лише труднощі для педагога, але й перешкоджало ефективному освітньому процесу, набуттю знань учнів.

Зміст освіти на американському континенті на початок XIX століття базувався на основі філософських ідей трактату Платона «Республіка». Адаптування теорії Платона у педагогічній практиці призвело до розвитку певної системи навчання, у якій імітація була покладена в основу розумового розвитку, мислення. Передбачалося, що розумовий і духовний розвиток людини відбувається шляхом отримання доступу до найкращих літературних творів світу. У зв'язку з цим основними книгами у навчальних програмах були Біблія та твори грецьких і римських класиків, а згодом – і найвідоміші твори сучасних англійських та американських авторів. Навчальна програма у старших класах мало чим відрізнялася від програми початкових класів стосовно змістового наповнення. На практиці у різних класах вивчалися ті самі літературні твори. Єдина відмінність полягала в тому, що з кожним роком навчання учні все детальніше розбирали граматичні чи стилістичні особливості текстів, а також їхні моральні цінності. Особливо це стосувалось Біблії. Якщо у початкових класах учні вчилися читати уривки зі Святого Письма та переписувати тексти, то в подальшому вони вивчали їх на пам'ять. Час, відведений для індивідуального читання текстів, був обмежений, тому учні, як правило, читали тексти хором і вголос, зберігаючи однаковий темп читання. Метою навчання читанню було не лише вміти декодувати певний набір букв, але й розвинути у дитини ораторські вміння – виразність і чіткість мовлення, виробити правильну вимову, дикцію. Для навчання правопису обирались поетичні та біблійні слова та літературна термінологія [10].

У сучасній педагогіці підручник визначається як книга, що містить основи наукових знань із певної навчальної дисципліни відповідно до мети навчання, визначеної програмою і вимогами дидактики. Згідно з вимогами сучасної педагогіки підручник повинен забезпечувати науковість змісту навчального матеріалу, точність, простоту і доступність викладу, чіткість у формулюванні визначень правил, законів, ідей. Підручник повинен також мати чітко розподілений навчальний матеріал за розділами і параграфами, містити ілюстрації, схеми, малюнки, виділення шрифтом важливого матеріалу [1].

Підручники початку XIX століття, що використовувались в освітньому процесі у загальних школах Верхньої Канади, були далекими від відповідності до вимог сучасності. Лише з приходом Е. Раєрсона на посаду попечителя освіти провінції зміст освітньої програми став відображатись у навчальних програмах та уніфікованих підручниках, затверджених для використання у загальних школах на рівні провінції.

Результати проведеного аналізу історичних і літературних джерел показали, що до 30-х років XIX століття в освітньому процесі у Верхній Канаді переважно використовувалися

американські підручники. Це пояснювалось значною кількістю переселенців із США та географічній близькості провінції до сусідньої країни. Найвідоміші з них були американські рідери автора МакГафі (McGuffey) та книга правопису Н. Вебстера, які не лише базувались на історії, географії та суспільно-політичному устрою США, але й навчали американському діалекту англійської мови, специфіці американського словника та правопису [10].

Однак до кінця 30-х років XIX століття більшість канадських політиків та освітян зайняли антиамериканську позицію. Вважалося, що американські підручники пропагували республіканські інтереси і не повинні використовуватись в освітньому процесі країни, яка знаходилась під владою британської корони. Це загрожувало політичному устрою країни. У статистичній доповіді про систему освіти Верхньої Канади 1836 року згадується, що у більшості загальних шкіл провінції «ви побачите ... книги для [уроків] читання, які описують американську націю, як вільну та найщасливішу на землі; у них наголошується на перевазі їхніх законів та інституцій над усіма іншими у цілому світі, та американські підручники з правопису, словники та граматики, які навчають [учнів] антибританському діалекту [англійської мови], незважаючи на той факт, що вони живуть у Провінції, яка знаходиться у підпорядкуванні Британської корони» [11, с. 20].

З приростом населення Верхньої Канади, яке до 1840 року налічувало понад 480 000 осіб, постала необхідність посилення контролю над освітою. У зв'язку з цим на першому засіданні новоствореного парламенту Об'єднаної Канади 1841 року був прийнятий законодавчий акт, згідно з яким голови міст/сіл уповноважувались складати навчальні програми для шкіл і визначати, які підручники будуть використовуватись у навчальному процесі у школах, що знаходяться в межах їхньої юрисдикції. Районні ради освіти отримували повноваження розподіляти кошти на закупівлю необхідних підручників.

Різноманітність навчальних матеріалів утруднювала не лише розподіл учнів на класи, які у різних школах вивчали різний матеріал, але й забирала багато часу й перешкождала ефективній праці вчителя. «У провінціях Британської Америки давно назріла необхідність в уніфікації навчальних підручників для навчання дітей. Книжки, що використовувались, були гетерогенного характеру. Багато з них були непоганими підручниками, якщо розглядати їх окремо, але як складові загальної системи шкільної освіти вони були сумнівними... Як наслідок, праця вчителя значно збільшувалась, у той час як успішність учнів відповідно знижувалась.» [8, с. 276]. Складною була й фінансова ситуація. Видавництва постійно друкували значну кількість підручників, щоб мати у наявності асортимент для задоволення потреб широкої маси дітей у цілій провінції. Щоб запобігти втратам, видавництва постійно підвищували ціни на ті підручники, які користувались попитом у населення.

Освітня система потребувала реформи, яка б сприяла уніфікації навчальних програм і передала повноважен-

ня вибору навчальних підручників центральному органу управління освітою провінції. Цим органом стала Рада загальної освіти провінції, яка підпорядковувалась головному управителю освіти. Законом визначалось, що головний управитель освіти провінції уповноважений: «припиняти використання непридатних і недоречних навчальних підручників у школах чи бібліотеках та застосовувати всі юридичні міри щодо забезпечення і рекомендації використання у школах уніфікованих підручників, затверджених Радою загальної освіти» [11, с. 37].

З 1847 році всі зарубіжні, зокрема американські, підручники були заборонені для використання у школах Канади. Єдиними винятками стали «Нова географія» С. Морса та «Грамматика англійської мови» С. Кірксама. Назріло питання запровадження нових підручників. Ними стали підручники з Ірландії. Це були перші підручники, уніфіковані та затверджені для використання на території всієї англомовної Канади.

Необхідно зазначити, що спочатку ірландські навчальні підручники не були обов'язковими для використання у школах. Рада освіти провінції рекомендувала їх для застосування в освітньому процесі. Однак, якщо шкільні ради продовжували користуватись іншими підручниками, не рекомендованими Радою освіти, вони ризикували втратити частину коштів, яка виділялась їм урядом провінції на фінансування діяльності шкіл, що знаходились в їхньому підпорядкуванні. У законі зазначалось, що Рада загальної освіти провінції отримувала право «вивчати та рекомендувати чи забороняти використання у школах усіх навчальних підручників [на території провінції]; і жодна частина коштів не повинна виділятися школі, у якій використовується принаймні один підручник, не схвалений Радою [загальної освіти]...» [11, с. 37]. Таким чином, Е. Раерсон обрав тактику «змусити шкільні ради уникати використання інших, неірландських підручників, швидше, ніж забороняти їх». У результаті такої політики, до кінця 1846 року майже половина шкіл Верхньої Канади, а саме 1317 із 2727 стали використовувати в освітньому процесі ірландські підручники [9].

Ірландські підручники на початок XIX століття мали декілька суттєвих переваг над навчальними матеріалами інших європейських країн. По-перше, вони були англомовними й ефективно застосовувались у системі освіти Ірландії та Великої Британії. По-друге, вони були недорогими. З метою поширення власних підручників, ірландські коміснери національної освіти (англ. Irish Commissioners of National Education) розробили спеціальну маркетингову стратегію. Підтримуючи відносно низькі ціни на підручники, вони отримували прибутки від великої кількості виготовленого та розповсюдженого матеріалу, тобто підвищували ефективність від росту масштабів виробництва. Окрім цього, ірландські коміснери сприяли експорту підручників, встановлюючи для іноземних клієнтів майже такі самі ціни, як і на внутрішньому ринку, та передаючи права на передрук книг незалежним іноземним агентствам. У результаті політики, спрямованої на поширення книг, у 50-х роках XIX століття коміснери експортували майже таку ж

саму кількість підручників, яку вони видавали для внутрішніх потреб системи освіти країни [9].

Окрім інших переваг, ірландські підручники мали суттєву на той час перевагу. Традиційні підручники, що використовувались у школах наприкінці XVIII – початку XIX століття, містили матеріал, не пов'язаний між собою у тематичному плані. Наприклад, найпоширеніший підручник Л. Мюррея «Англійський рідер», який наприкінці XVIII – початку XIX століття мав найбільші тиражі видань в Англії, США та Верхній Канаді, фактично представляв собою антологію літератури. Кожен розділ підручника був присвячений певному виду оповідань. Тут були розповіді загального, дидактичного, аргументативного характеру, діалоги, промови тощо. Л. Мюррей зібрав у підручнику одні з найкращих літературних творів свого часу, що мали морально-виховний зміст, однак вони не були підібрані з урахуванням віку дітей, що навчались у школі. Натомість ірландські читанки були організовані як серія підручників, тематично поєднаних між собою. Кожен із них був складений на основі матеріалу попереднього, був складніший за нього та містив більший обсяг інформації. Це були підручники, укладені згідно з вимогами педагогіки. Діти починали з вивчення алфавіту і читання простих текстів біблійного характеру та поступово переходили до основ історії, фізичних наук і політичної економії. В ірландських підручниках був викладений широкий спектр навчального матеріалу. Зі слів самого головного управителя освіти провінції, «у п'ятій та шостій книгах найважливіші предмети, такі як фізична географія, геологія, політична економія, історія й хронологія, фізіологія рослин та тварин, фізика, включаючи основи механіки, астрономії, гідростатики, оптики, електрики та хімії, викладені у науковій формі та адаптовані до повсякденного життя – і це все наповнене додатковою інформацією з різних джерел, щоб задовольнити уяву, покращити знання та підняти й зміцнити моральну сторону учнів» [9, с. 240].

Результати досліджень. Ірландські підручники були обрані Е. Раерсоном завдяки ще одній своїй особливості. Вони мали релігійне спрямування, тобто навчали дітей основам християнської етики й моралі, однак не проповідували конкретну релігійну конфесію. В Ірландії вони навмисне були укладені таким чином, щоб ними могли користуватись як діти римо-католиків, так і протестантів. «В уроках, з яких складаються підручники, немає нічого сектантського; тому вони отримали визнання найрізноманітніших класів суспільства, які дотримуються різних, часто навіть зовсім протилежних [релігійних] конфесій» [8, с. 276].

Ірландські рідери були основними навчальними матеріалами загальних шкіл англомовної Канади. Вони навчали читанню, письму, граматиці та давали широкий обсяг загальних знань із різноманітних предметів, однак вони не були єдиними підручниками, що використовувались у канадських школах. Політика Ради загальної освіти провінції значно знизила відсоток використання інших, неірландських підручників, але до кінця 40-х років іноземні книги знаходились в обігу. Одним із найпопулярніших підручни-

ків неірландського видавництва, був підручник з арифметики Ф. Уокінгейма під назвою «Асистент вчителя». Згідно зі статистичними даними, у середині 40-х років XIX століття його використовували в освітньому процесі 42 % шкіл. Історичні джерела також свідчать, що підручник неодноразово перевидавався, що підтверджує його популярність на території Верхньої Канади. Причиною значного терміну використання підручника дослідники вважають його універсальний характер. Учні навчали виконувати основні математичні операції (додавання, віднімання, множення, ділення), вони вивчали також прості та десяткові дробі, квадратний і кубічний корені тощо. Книга містила ілюстрації та практичні завдання. Учні також знайомилися з елементарною економікою – вводились поняття купчої (англ. bill of sale) простого та складного відсотків.

Виникали труднощі й при вивченні географії. Усі англійські підручники, видані на території Європи, включаючи ірландські навчальні підручники, зосереджувались на географії Великої Британії, ігноруючи весь північноамериканський континент, зокрема Об'єднану Канаду. Крім того, найпоширеніший підручник американського автора Дж. Олні «Практична система популярної географії», хоч і був наповнений гарними ілюстраціями та інформацією про Америку та Канаду, відкрито пропагував республіканські інтереси. Після детального вивчення проблеми Рада загальної освіти провінції дозволила використання у школах Верхньої Канади «Нової географії» американського автора Д. Морса. З одного боку, у підручнику розглядалась географія північноамериканського континенту, а з іншого – він був максимально нейтральним щодо пропагування певних політичних поглядів. Для задоволення внутрішніх потреб країни у 1857 році була видана «Географія та історія Британської Північної Америки та інших колоній імперії» канадського історика та документознавця Д. Ходгінса. Однак, на думку дослідників історії розвитку освіти Канади, ця книга містила багато неточностей. До 1865 року були підготовлені та видані ще три підручники, які повністю витіснили книги як американських, так і ірландських авторів. Цими підручниками стали: «Загальна географія», «Легкі уроки загальної географії» та «Історія Канади та інших британських провінцій Північної Америки» Д. Ловела [9].

Висновки. Отже, у ході історико-педагогічного дослідження було виявлено, що на початку XIX століття на території Канади уніфікованих навчальних програм не існува-

ло, а в освітньому процесі використовувались різноманітні підручники, переважно американського походження. У результаті впровадження низки освітніх реформ до початку 70-х років XIX століття навчальні програми загальноосвітніх шкіл були уніфіковані, а в освітньому процесі почали використовуватись підручники, рекомендовані найвищим органом управління освітою – Радою загальної освіти.

Перспективи подальших розвідок. Встановлено, що американські підручники були еліміновані із системи шкільної освіти Канади як такі, що пропагували республіканські інтереси. Натомість основна частина затверджених навчальних матеріалів була ірландського походження, оскільки вони були не лише укладені відповідно до вимог педагогіки, але й своїм змістовим наповненням були спрямовані на утвердження вірності британській короні та навчали основам християнської моралі.

📖 Список використаних джерел

1. Волкова Н. Педагогіка: навч. посіб. Київ: Вид. центр «Академія». 2003. 616 с.
2. Карпинська Л. Формування професійної майстерності майбутніх учителів у системі вищої педагогічної освіти Канади: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Одеса, 2005. 221 с.
3. Магдач З. Т., Мукан Н. В. Історична ретроспектива розвитку шкільної освіти Канади. Наукові записки: [зб. наук. стат.] (Серія педагогічні та історичні науки) / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова; укл.: Л. Л. Макаренко. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2010. Вип. 84. С. 155–161.
4. Мукан Н. В. Система професійної підготовки майбутніх учителів загальноосвітніх шкіл в університетах Канади: дис. на здоб. наук. ступ. канд. пед. наук. Київ, 2006. 322 с.
5. Althouse J. The Ontario Teacher, a historical account of progress 1800–1910. Ontario Teachers' Federation. 1967. 184 p.
6. Burwash N. The Makers of Canada. Egerton Ryerson. Toronto: Morang & Co Limited, 1906. 303 p.
7. Gidney R. Bureaucracy vs Community: the origins of Bureaucratic Procedure in Upper Canadian School System. Historical essays on Upper Canada. New Perspectives / ed. by J. K. Johnson, B. C. Wilson. Ottawa: Carleton University Press. 1991. P. 269–399.
8. Hodgins G. Documentary History of Education in Upper Canada 1781–1876. Toronto. Warwick Bro's & Rutter Printers. 1899. Vol. 6. 390 p.
9. Houston S., Prentice A. Schooling and Scholars in Nineteenth-Century Ontario. University of Toronto Press. 1988. 418 p.
10. Literacy, Society and Schooling: a reader / ed. by De Castell S., Luke A., K. Egan. Cambridge University Press. 1986. 341 p.
11. Parvin V. Authorization of textbooks for the elementary schools of Ontario 1846–1950. – A thesis submitted in requirements for the Degree Doctor of Education in the University of Toronto. 1961. 235 с.

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 27.01.2018

Гук Л. І., Барабаш Е. В. Особенности исследования реформирования учебных программ в канадских школах XIX в.

Ⓐ Рассматривается процесс реформирования учебных программ в 40–70-х годах XIX века на территории Верхней Канады. Охарактеризованы учебные программы и материалы, которые использовались в образовательном процессе до 40-х годов XIX века, а также исследованы реформы, которые содействовали процессу унификации учебных материалов.

Ключевые слова: Канада; учебная программа; учебные материалы; система государственного образования

Hook L. I., Barabash O. V. The peculiarities of curricula study reforming in Canadian schools of the 19th century.

Ⓢ The article deals with the reforms that have been taking place in Upper Canada curricula in 40–70-ies of the 19th. The author studies educational materials that have been used in teaching process before 40-ies of the 19th c. and investigates reforms that have resulted in the uniformity of textbooks.

Key words: Canada; curriculum; teaching materials; public education system